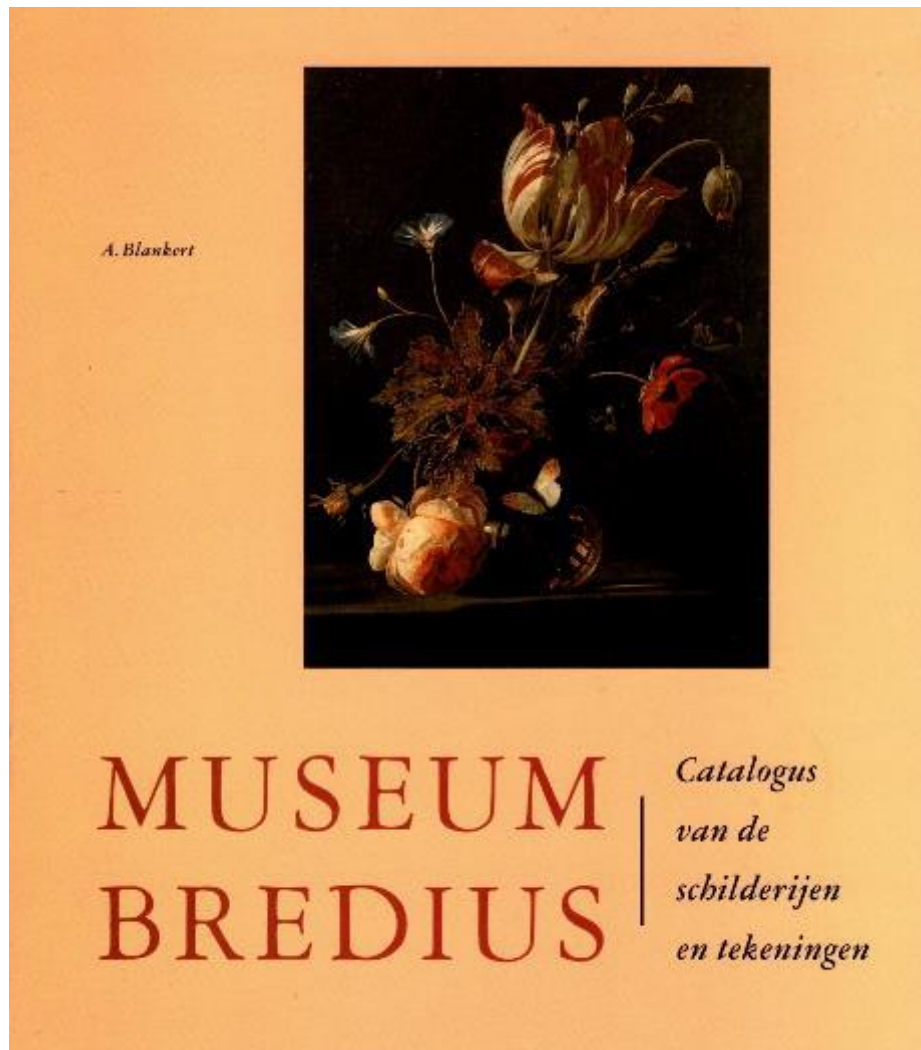

**Louise Barnouw-de Ranitz,
*Abraham Bredius, een biografie,***

Afkomstig uit: Museum Bredius: Catalogus van de schilderijen en tekeningen, A. Blankert, L. Barnouw-de Ranitz, C.J.J. Stal, Den Haag/Zwolle, Waanders 1991

Abraham Bredius, een biografie

Abraham Bredius was niet alleen verzamelaar van de Nederlandse schilderijen uit de 17de eeuw, die nu in het museum Bredius hangen. Gedurende twintig jaar was hij directeur van één der belangrijkste musea in ons land, het Mauritshuis te 's-Gravenhage. Hij ontwikkelde zich tot waarschijnlijk de meest bekende en gezaghebbende kunstkenner in zijn tijd op het gebied van onze 17de eeuwse schilderkunst. Nu, achteraf gezien, is wellicht het werk dat hij als archiefvorser deed, het belangrijkste geweest.

Bredius werd op 18 april 1855 geboren op de Prinsengracht te Amsterdam. Zijn vader, Johannes Jacobus Bredius, was directeur en lid van de maatschap '*De Gezamenlijke Buskruidmakers van N.-Holland, Utrecht en Zeeland*' en tevens Hoogheemraad van Zeeburg en de Diemerdijk. Grootvader Abraham Bredius was eigenaar van de Buskruitmolen '*De Krijgsman*', die nu nog in Naarden staat, en eveneens Hoogheemraad van Zeeburg en de Diemerdijk. Hij bezat een niet onbelangrijke collectie Chinees porselein en 17de eeuwse Nederlandse schilderijen, die de basis zou vormen voor de verzameling van de jonge Abraham.

Al in de 17de eeuw wordt de familie Bredius genoemd: Ds. Abraham Bredius (1641-1721) was o.a. predikant bij het gezantschap van de Republiek te Londen. Diens zoon Pieter was geneesheer te Amsterdam, en zijn zoon, de overgrootvader van onze Bredius, Kerkmeester van de Oude Kerk te Amsterdam. In de familie van moederszijde komen verschillende timmerlieden voor: tegenwoordig zouden wij hen aannemer of architect noemen.

Welgesteld als de familie Bredius in de 19de eeuw was, verbleef zij in de zomer op haar landgoed 'Oud Bussem' bij Bussum. De moeder van Bredius stierf toen hij nog maar 10 jaar oud was, waardoor hij zich waarschijnlijk, als enig kind, sterk hechtte aan zijn vader. In een brief die hij eind 1892 schreef, lezen we tenminste: '*... mijn allerbeste vader, mijn grootste schat die ik bezit, ligt zwaar ziek...*' Zijn eerste onderwijs ontving hij van een Duitse gouverneur; later bezocht hij een Franse school.

Volgens zijn biografen³ was Abraham oorspronkelijk voor de handel bestemd. Zelf had hij heel andere ideeën: de muziek had zijn grote liefde. Uiteindelijk kreeg hij toestemming om zich geheel aan de pianostudie te wijden. Drie jaar lang nam hij les, maar tenslotte bleek toch, dat hij nooit de top zou kunnen bereiken. Daarop nam hij het besluit het piano-spel alleen nog als hobby te beoefenen⁴. De hartstocht voor de muziek zou een belangrijke plaats in zijn leven blijven innemen.

Om over de teleurstelling heen te komen, mocht hij van zijn vader een paar jaar naar Italië gaan, waarheen hij in 1878 vertrok. Hij kwam er sterk onder de indruk van de Italiaanse kunstschaten.⁵ Het verhaal gaat, dat hij tijdens een bezoek aan het museum de Uffizi te Florence in contact kwam met Wilhelm von Bode (1845-1929), de beroemde directeur-generaal der Berlijnse Musea.⁶ Op diens aanraden wijdde Bredius zich aan de bestudering van de Nederlandse schilderkunst van de 17de eeuw: de kennis daarover was op dat moment in eigen land gering. Niet voor niets had Victor de Stuers (1843-1916) in november 1873 in '*De Gids*' zijn artikel 'Holland op zijn smalst' gepubliceerd, waarin hij

de geringe belangstelling van het Nederlandse volk voor de eigen cultuur aan de kaak stelde.⁷

Dat Bredius De Stuers' artikel ter harte had genomen, leze men in zijn verhaal over 'een verborgen schat'. Dit artikel uit 1879, dat voornamelijk gaat over de schilderijen in het 'Hofje van Mevrouw van Aerden' te Leerdam (bij het binnenkomen al zag hij een meesterstuk van Frans Hals!) besloot hij met: *'Hier waar - laten wij het maar bekennen - bij het groote publiek zoo weinig kunstzin, liefde tot de kunst bestaat, is het misschien wenschelijk op dergelijke feiten (het overkalken van oude muurschilderingen en het afbreken van oude kerken) de aandacht te vestigen'*.⁸

De Stuers werd, mede naar aanleiding van zijn hekelschrift, per 1 juli 1875 benoemd tot Referendaris bij de gelijktijdig ingestelde afdeling Kunsten en Wetenschappen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Aan hem danken we veel van het behoud van ons culturele erfgoed. Hij werd een symbool van de nieuwe gedachten op het gebied van het monumentenbehoud en -beheer. Werd hij bewonderd om zijn inzet en doortastendheid, aan de andere kant vreesde men hem vanwege zijn moeilijk en despotisch karakter. Volgens zijn dochter⁹ was hij in de familiekring bijzonder aardig, daarentegen boosaardig tegenover mensen die hij niet mocht. Zijn bijnaam *'Minister van Beaux-Arts'* wijst daar op. Bredius was het op vele punten eens met de te voeren cultuurpolitiek van De Stuers. Daarop duidt niet alleen het hierboven vermelde citaat.

Een van De Stuers' opvattingen was bijvoorbeeld, dat het peil van het werk van de handwerksman zou verbeteren, wanneer hij in aanraking werd gebracht met kunst. Vandaar dat hij streefde naar een betere opleiding aan de kunstnijverheidsscholen.

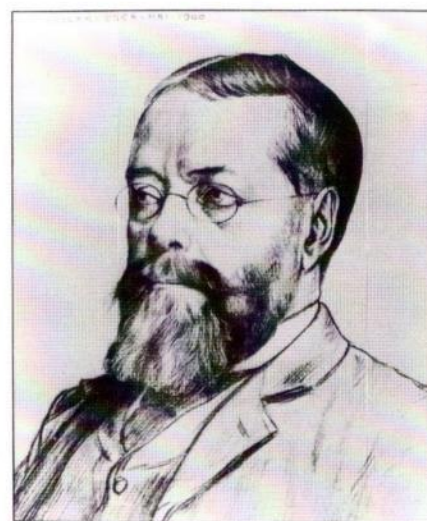
Ook Bredius heeft zich in die zin uitgelaten: *'een museum van (schone) oudheden dient niet alleen tot vermaak en studie van enige kunstliefhebbers, maar werkt, op goede en grondige wijze tentoongesteld, zeer zeker beschavend en vormend op een volk, al is het ook nog zoo weinig aestetisch van aanleg als het onze. En vooral vormt het de smaak van de handwerker'*.¹⁰

Al een jaar na zijn contact met Bode, in 1879, schreef Bredius een aantal artikelen over de Nederlandse schilderkunst in de *Nederlandse Spectator*.¹¹ Men kan er uit opmaken hoe hij te werk ging: naar het voorbeeld van Bode reisde hij in Europa rond om schilderijencollecties te bestuderen. Hij was een der eersten in ons land, die dit deden, hiertoe overigens in staat door het vermogen van zijn vader. Zijn basiskennis ontleende hij aan een aantal handboeken.¹²

Bredius kon zijn kennis gaan toepassen toen hij per 1 november 1880 werd benoemd tot onderdirecteur van het Nederlands Museum voor Geschiedenis en Kunst te 's-Gravenhage. Dit museum zou in 1885 opgaan in het Rijksmuseum te Amsterdam.¹³ Aanbevolen werd hij voor deze functie bij de Koning met de volgende woorden: *'...die zowel hier te lande als buitenslands bijzondere studie van de oude vaderlandse kunst heeft gemaakt en van de opgedane kennis in onderscheiden tijdschriften blijk heeft gegeven...'*¹⁴ Die *'bijzondere studie'* omvatte een periode van nog geen twee jaar.

De nieuwe onderdirecteur maakte een catalogus van de schilderijen.¹⁵ In 1888 nam hij ontslag; waarom is niet bekend. Op zijn ontslagaanvraag van 27 februari tekende Secretaris-Generaal Mr. P.F. Hubrecht aan: *'Jammer dat juist dezen man dezen tak van dienst verlaten wil. Hoogst bekwaam en onafhankelijk heeft hij 't R.M. zeer veel goed gedaan'*.¹⁶

Ruim een jaar later - op 20 mei 1889 - werd hij benoemd tot directeur van het Maurits-huis.¹⁷ Dat De Stuers eigenlijk zelf directeur had willen worden,¹⁸ zal niet bevorderlijk zijn geweest voor hun verhouding. Hij voerde in ieder geval als bedenking tegen Bredius' benoeming aan, dat deze niet in Den Haag zou willen wonen. Dat bleek echter niet het geval te zijn: al sinds zijn benoeming bij het Nederlands Museum had hij een adres in de Resi-

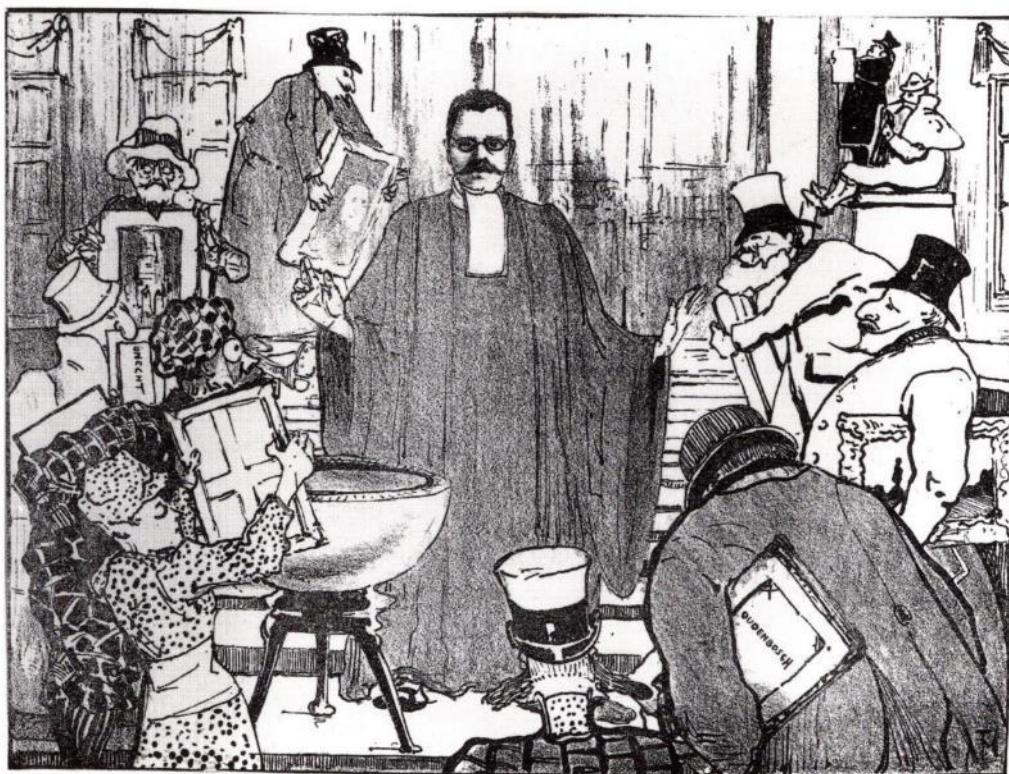

Victor de Stuers; tekening door Th. Molkenboer, 1900

dentie.¹⁹ Ook maakte De Stuers moeilijkheden over het feit, dat Bredius een doctorstitel voerde, die hem in het buitenland was verleend.²⁰

Nog in 1897 had De Stuers zijn aspiraties voor het directeurschap niet geheel opgegeven. In die tijd schrijft hij namelijk aan Minister Van Houten: *'Ik hoor, dat Bredius 2 maanden in april verlof zal vragen voor een reis naar Rusland. In dat geval zou UE van mijn diensten gebruik kunnen maken. Het Mauritshuis is mij niet onbekend'*.²¹ Het verzoek werd hem overigens geweigerd.

Al spoedig na zijn benoeming begon Bredius onder het zeer kritische oog van De Stuers aan reorganisaties binnen het museum. Zo stelde hij eind september voor om net zo'n parketvloer als in Pulchri Studio te nemen *'vervaardigd naar het best bevoegde oordeel - dat onzer eerste Nederlandse schilders'*.²² In november wilde hij beginnen met schilderwerk en reparaties aan de benedenverdieping.²³ Enkele jaren later, in 1894 wierp hij zich in de strijd om de nieuwe ambtskleding der suppoosten te mogen wijzigen in de daarvoor gedragene: *'...De vroegere, eenvoudige ambtskleding der opzichters, zwarte rok, vest en broek, met oranje lint als distinctief, werd algemeen, niet het minste door onze kunstnaars, doeltreffend, rustig, net gevonden. Er was volstrekt geen reden om die te wijzigen. Het schijnt, dat men bij het veranderen van dat kostuum den meening toegedaan was, dat onze opzichters hun museumpak ook buiten het Museum droegen; en om dit te voorkomen, is het bontkleurige pak, thans door ieder man van smaak terecht gewraakt, ingevoerd. Toch kan ik U verzekeren dat onze opzichters hunne dienstkleding nooit buiten het Museum droegen. Dit is bij behoorlijke contrôle dan ook niet mogelijk. Bovendien ziet een rok, die dagelijks in het Museum gedragen wordt - een jaar lang! - en bij aanbesteding voor ca. f 15,- geleverd is, er weldra zoo kaal uit, dat een fatsoenlijke bediende er niet mede uit tafeldienen zou willen gaan...'*²⁴

Ds. Bredius: *'Gaat benen! Zoo waarlijk als ik in dienst der kunst sta. Ik en kan ze niet doopen zoo lang ze niet echt zijn'*. Onderschrift bij een prent van Th. van Hoytema, ca. 1900

De Stuers leverde regelmatig commentaar op maatregelen die Bredius ten behoeve van het museum nam. Maar bovenal bemoeide hij zich intensief met de aankoopvoorstellen. In Bredius' ogen maakte De Stuers misbruik van het feit, dat een directeur voor de aankoop machtiging van het Ministerie nodig had. Tijdens Bredius' voorgangers was De Stuers degene, die over het hoofd van de directeur heen, dergelijke aankopen deed. Daarbij had hij een aantal tweederangs kunstwerken aangeschaft. Uit de dossiers blijkt, dat Minister en Secretaris-Generaal De Stuers vaak in toom moesten houden: het kostte hem moeite om zich niet met alles te bemoeien, terwijl hij nu juist een directeur tegenover zich had, die meer dan anderen terzake kundig was. Als argument voerde De Stuers aan, dat hij wilde vermijden, dat twee rijksmusea op hetzelfde en daardoor tegen elkaar op zouden bieden.²⁵

Maar eigenlijk was hij ervan overtuigd, dat hij meer kennis van en begrip voor kunst had dan de meeste directeurs van kunstmusea. De Referendaris, die zijn kantoor vlakbij het Mauritshuis op het Binnenhof had, zal ongetwijfeld in het begin bij de in zijn ogen onervaren Bredius zijn binnengewipt met goede raad. Men kan zich voorstellen hoe Bredius, net als De Stuers een van zich zelf overtuigd heer, reageerde op wat in zijn ogen slechts ergerlijke bemoeizucht kon zijn. Aan de andere kant wekte Bredius steeds opnieuw de ergernis op van de Referendaris, wanneer hij via de pers ambtsgeheimen openbaarde of mensen zwart trachtte te maken. Bovendien had Bredius er voor gezorgd, dat verschillende ministers hem met meer égard dan andere museumdirecteurs behandelden. Mijn indruk is, dat Bredius in kritieke perioden van zijn directeurschap veel steun ontving van de ministers van Binnenlandse Zaken Mackay (minister van 1888-1890) en Goeman Borgesius (1897-1901), in veel mindere mate van Minister Van Houten (1894-1897).

Toen De Stuers in 1901 aftrad als hoofd van de afdeling Kunsten en Wetenschappen en werd opgevolgd door J.A. de Royer, veranderde de verhouding tussen Ministerie en Bredius volkomen. De Royer liet de verantwoordelijkheid voor het aankoopbeleid in eerste instantie over aan de museumdirecteurs. De Royer was, in tegenstelling tot zijn voorganger, iemand die zichzelf bij voorkeur wegcijferde.²⁶

Een aardig voorbeeld van de soms kleinzielige ruzies tussen Bredius en De Stuers is het volgende. In 1894 vroeg Bredius toestemming om van W. Nijhoff Rembrandts 'Rust der Heilige Familie op de vlucht naar Egypte' (een zogenaamd grauwtje) aan te kopen.²⁷ Nadat De Stuers het op zijn ministerie had bestudeerd, werd de machtiging verleend. Enkele weken daarna wilde Bredius weer een schilderij aankopen, nu van Adriaen van Ostade. Aan zijn verzoek voegde hij toe: *'het komt mij voor de schilderij niet wenschelijk voor deze plaats'* (waar de handtekening zat) *'met speeksel te bevochtigen gelijk onlangs aan het Departement van Binnenlandsche Zaken bij de schilderij van Rembrandt is geschied.'*²⁸ Na heel wat heen en weer geschrijf over deze zaak, zowel met Bredius als met de Minister, constateert De Stuers tegenover de Minister in een aantekening: *'...De geheele zaak is eenvoudig een aardigheid om mij als een dommen vandaal voor te stellen. Gelukkig weet ik zeker dat ik het stuk niet met speeksel heb aangeraakt. Daartoe was volstrekt geen aanleiding, want Rembrandts handteekening was geschreeven met letters als koeien...'*

Al in 1874 had De Stuers een catalogus gemaakt van het schilderijenbezit van het Mauritshuis. Een jaar na zijn eigen benoeming had Bredius 30 à 40 schilderijen omgedoopt. Via een anoniem artikel in De Amsterdammer probeerde De Stuers, nijdig, die nieuwe toeschrijvingen verdacht te maken.²⁹

In 1891 werd een nieuwe onderdirecteur aan het Mauritshuis benoemd, de toen aan het begin van een grootse carrière staande Dr. Cornelis Hofstede de Groot. Met hem maakte Bredius een beredeneerde catalogus van het schilderijenbezit, die in 1895 het licht zag. Blijkens een ingezonden stuk van Bredius en De Groot in de NRC van 4 september 1895, klaagde De Stuers, dat zij zijn werk *'met uitzondering der biografische aanteekeningen*

zonder zijne toestemming en zelfs zonder zijn voorkennis op min delicate wijze hebben overgedrukt'.

Op 1 januari 1895 betrok Bredius het door hem gekochte pand Prinsegracht 6 te Den Haag, samen met zijn bediende Willem Goudkamp.³⁰ Hij zou er tot zijn vertrek naar Monaco op 4 maart 1922 blijven wonen.

Hofstede De Groot verliet het Mauritshuis in 1896 om directeur van het Rijksprentenkabinet te Amsterdam te worden; tegen de zin van Bredius in werd hij in 1897 opgevolgd door F.G. Waller. Bredius had een eigen kandidaat, de heer Frits Marcus,³¹ die echter door de regering genegeerd werd. Daarin zag hij aanleiding om voor de eerste keer tijdens zijn directeurschap zijn ontslag in te dienen.³² Volgens Bredius was de eigenlijke reden van Wallers benoeming het feit, dat Minister 'Van Houten Waller de hand boven het hoofd zou houden omdat papa Waller voor hem verdiende aan de Beurs'.³³ Op deze kwestie maakte Marius Bauer de hier afgebeelde prent 'Een profane in den tempel'.

Tenslotte liep het geheel met een sisser af, maar de verhouding tussen de beide heren bleef zeer gespannen. Bredius meende Waller allerlei kwaads te moeten toedichten: hij zou naar drank ruiken, geen belangstelling voor kunst hebben, achter zijn rug met De Stuers konkelen. Maar anderen prezen juist Wallers zachtmoedige karakter. Zijn auteurschap van het *Biografisch Woordenboek van Noord-Nederlandsche Graveurs*³⁴ en het feit dat hij zijn vermogen naliet in de vorm van het F.G. Wallerfonds om jaarlijks aankopen te kunnen doen voor het Rijksprentenkabinet, laten zien dat het met zijn kunstzinnige belangstelling wel meeviel. In 1900 verliet hij zijn post en beperkte zich tot het beheer over het Leidse prentenkabinet, wat hij tot 1906 zou blijven doen. Hij was hier tegelijk met zijn benoeming bij het Mauritshuis tot tijdelijk directeur benoemd.

In 1899 botste het weer tussen Bredius en De Stuers, nu naar aanleiding van de zogenaamde boekenkwestie. Bredius kocht voortdurend eigenmachtig niet alleen schilderijen maar ook boeken, om er dan na afloop terloops toestemming voor te vragen. Hij schoot de benodigde bedragen vaak uit eigen zak voor, maar wist het wel zó te spelen, dat hij regelmatig zijn budget overschreed. Tegen de zin van De Stuers werd dat dan toch meestal goedgekeurd. Ook nu had Bredius een te grote declaratie voor boeken voor het Mauritshuis ingediend.³⁵ De Stuers greep zijn kans en bracht Bredius onder ogen, dat het niet in de bedoeling kon liggen een kunstbibliotheek aan te leggen op het Mauritshuis: De Koninklijke Bibliotheek lag immers op een steenwoeps afstand (aan het Lange Voorhout).³⁶ Bredius reageerde onmiddellijk: het was juist wel nodig om veel platenmateriaal op het museum zelf te bezitten, omdat er dikwijls mensen kwamen die schilderijen ter beoordeling bij zich hadden: men bedenke, dat het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie toen nog niet bestond. Om aan te geven dat hij, Bredius, de boeken die hij kocht zeer goed kon gebruiken en de onwetende Referendaris ten Departemente er goed aan deed ook de vakliteratuur te bestuderen, gaf hij de Minister het volgende voorbeeld: 'Voor eenige jaren kocht Jhr. Mr. Victor De Stuers te Brussel eene schilderij (xvide eenwesch portret) dat hij de toenmalige Minister als buitengewoon merkwaardig aanbeval, en mitsdien voor 's Rijks museum aangekocht werd. Ware de Referendaris meer vertrouwd geweest met de geïllustreerde werken over het Berlijnsche museum - hij zou die schilderij, een copie van een portret van Jan van Scorel te Berlijn - niet zoo grif gekocht hebben...'³⁷

Zijn protesten hielpen echter niet en wéér diende hij gebedgd zijn ontslag in: hij zag in zijn behandeling een gebrek aan vertrouwen in zijn optreden als directeur. De Koningin schreef hij in zijn ontslagaanvraag dat hij zowel van zijn onderdirecteur als van de afdeling Kunsten en Wetenschappen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken zo'n tegenwerking ondervond, dat hem het werken onmogelijk werd gemaakt.³⁸

Uit een ontwerp voor een advies aan de Koningin, en een aantekening daarbij van De Stuers, blijkt duidelijk hoe Minister Goeman Borgesius en de Referendaris dachten over

Het geval Bredius

EEN PROFANE IN DEN TEMPEL.

Marius Bauer (1867-1932), 'Het geval Bredius Een profane in de tempel'. Spotprent uit bijvoegsel van *De Kroniek* van 21 februari 1897. Gesigneerd 'Rusticus del.'.

Volgens de opschriften is de staande figuur links Waller en is de groep in het midden 'De Pers', in wiens armen, als op een 'Bewening van Christus' Bredius ligt. Rechts zitten Van Houten (minister van Binnenlandse Zaken) en De Stuers. Bredius' bezwaren tegen de benoeming van Waller tot onderdirecteur van het Mauritshuis in 1897 trokken blijkbaar veel aandacht in de pers.

De compositie is een variant op Rembrandts schilderij 'De presentatie in de tempel' in het Mauritshuis, terwijl het vee rechts, aan zijn ets de 'Verkondiging aan de herders' ontleend is.

deze zaak: Bredius werd al zo vaak de hand boven het hoofd gehouden terwijl hij de Minister regelmatig lastig kwam vallen, ook met onbelangrijke zaken, en hij De Stuers in de pers herhaaldelijk bestookte met voor deze grievende verhalen. Beide heren vonden Bredius lichtgeraakt, grenzeloos ijdel, en zich niet genoeg rekenschap gevend van zijn daden en de gevolgen daarvan. Vooral De Stuers vond, dat de Minister nu eens niet moest wijken voor Bredius!³⁹

Brieven van Bredius aan De Koo, hoofdredacteur van De Amsterdammer, tonen aan dat Bredius het vreselijk zou vinden om uit het Mauritshuis te verdwijnen: '*...Maar 't arme Museum. Ja, ik wil 't bekennen, 't doet mij innig leed dat ik 't moet verlaten, en zóó alles door 't schandelijk geknoei van die vuile Jezuiet* (d.i. De Stuers). *Ik had anders nog wel een 25 jaar kunnen voort arbeiden de verzameling steeds verrijkende, zachtjes aan de slechte dingen er uit werkende*'.⁴⁰

Waarschijnlijk bepraatte de Minister Bredius om zijn ontslag aanvraag weer in te trekken; uit de officiële correspondentie valt hierover echter niets op te maken.

Hoewel de moeilijkheden met zijn superieuren een opvallend aspect zijn geweest van Bredius' loopbaan als museumdirecteur, is veel belangrijker wat hij voor het museum zelf heeft gedaan. Tijdens, maar ook nog na zijn directeurschap heeft hij 25 schilderijen, waaronder de 'Homerus' en de 'Saul en David' van Rembrandt in bruikleen gegeven. Na zijn dood bleek hij die aan het museum gelegateerd te hebben.⁴¹ Bekend is het verhaal over de aankoop van de 'Saul en David'. Dit schilderij was door de Franse kunsthandel Durand-Ruel naar de Rembrandt-tentoonstelling van 1898 te Amsterdam gezonden. De Vereniging Rembrandt besloot te proberen om het doek, dat ongeveer een ton moest opbrengen, voor het Rijk aan te schaffen. De regering echter vond het haar toegedachte aandeel in het bedrag - een vierde - veel te hoog. Daarom kondigde Bredius met een groots gebaar aan, dat hij paard en rijtuig zou afschaffen en ook verder op zijn jaarlijkse uitgaven bezuinigen om aldus de 'Saul en David' te kunnen kopen en het daarna in bruikleen aan het Mauritshuis te geven. Onder zijn bewind werden in totaal 30 voor het grootste deel belangrijke schilderijen gekocht,⁴² terwijl een aantal slechtere werken werd afgevoerd.⁴³

Andere musea die van zijn gulheid en van zijn verlangen om Nederlandse kunst voor Nederland te behouden profiteerden, zijn het Rijksmuseum (met 46 schilderijen geschonken tussen 1880 en 1895), het Dordrechts Museum, het Fries Museum te Leeuwarden, het Frans Halsmuseum te Haarlem, het Haags Gemeentemuseum, het Westfries Museum te Hoorn en natuurlijk het Museum Bredius; het Nederlands Museum voor Geschiedenis en Kunst schonk hij een groot aantal kostuums uit de 18de en 19de eeuw.

Zijn werkzaamheden als directeur beëindigde Bredius per 1 juli 1909 om gezondheidsredenen. Hij werd opgevolgd door Prof. dr. W. Martin (1876-1954), die al sinds 1901 onderdirecteur was. Niet te verwonderen was het, dat Bredius '*buiten bezwaar van 's Rijks schatkist*' werd benoemd tot adviseur van het Mauritshuis.⁴⁴ Tenslotte beheerde het Mauritshuis een aantal belangrijke bruiklenen van hem. Het zou niet van goed koopmanschap getuigd hebben indien men niet op deze manier zijn ijdelheid bevredigde. Bredius vatte zijn als erebaantje bedoelde functie echter serieus op. Helaas leidde ook dat weer tot moeilijkheden toen men in 1921 bij de aankoop van een Albert Bouts naast hem ook anderen raadpleegde. Ook toen meende hij zijn grieven te moeten publiceren in de pers en trok hij zich terug uit zijn functie. In die tijd had hij 'De kruisopheffing' van Rembrandt (cat.nr. 136) gekocht, in de hoop het aan het Mauritshuis te kunnen overdoen. Martin wilde echter liever een primitief - de Albert Bouts - aankopen. Toen Bredius de aankoop daarvan dwarsboomde, verdacht o.a. Hofstede de Groot hem er van dat uit ergernis daarover te doen.⁴⁵

Artikel 6 van het Reglement voor de directeur van het Mauritshuis luidde: '*het is den directeur niet geoorloofd in ouden schilderijen handel te drijven*'.⁴⁶ Dat voor de directeur

van het Rijksmuseum echter: *'...niet geoorloofd een eigen verzameling van schilderijen te vormen'*. Een eigen verzameling vormde Bredius zeker. Hoe hij bij aankopen daarvoor te werk ging, valt niet met zekerheid te zeggen. Professor Martin schreef in 1946 dat Bredius absoluut niet systematisch te werk ging. Als hij zijn zinnen op iets had gezet, zette hij alles op alles om dat te pakken te krijgen.⁴⁷ In het algemeen kan men zeggen, dat de schilderijen soms om hun interessante eigenschappen, soms om hun kwaliteit, of beide, werden aangekocht: de collectie bevat zowel gesigneerde werken van minder bekende kleinere meesters als van grotere meesters. Bij de laatste categorie was het criterium voor hem dat de schilder van zijn gebruikelijke thema afweek.

De verzameling staat ook in verband met zijn wetenschappelijk werk. Dat werk is van niet te onderschatten waarde geweest voor de ontwikkeling van de kunstgeschiedenis in Nederland. Omstreeks 1880 had nog praktisch geen enkele Nederlander archiefonderzoek en stijlkritiek gecombineerd voor een beroepsmatige bestudering van de oude Nederlandse schilderkunst. Voorlopers waren Fr. D.O. Obreen (1840-1896) en A. van der Willigen Pzn. (1810-1876). Kunstgeschiedenis kon men hier te lande pas vanaf 1907 studeren. Wel was het mogelijk zich in het buitenland in die richting te bekwamen. Enkele bui-

Het huis van Bredius aan de Prinsegracht, tot 1985 Museum Bredius; foto uit ca. 1950

tenlanders, zoals Wilhelm von Bode en de Franse kunstkritikus E.J.Th. Thoré-Bürger (1806-1869) - hij publiceerde de eerste monografie over Vermeer - hadden zich onder meer in de Nederlandse schilderkunst gespecialiseerd. Met bronnenonderzoek hadden zij zich uiteraard niet veel kunnen bezig houden. Aan Bredius komt de eer toe, dat hij het onderzoek van mensen als Obreen zeer consequent heeft voortgezet. Gedurende 45 jaar heeft hij zich, gehuld in bontjassen en plaids, begraven in de notarisprotocollen van Amsterdam, Dordrecht en andere steden.⁴⁸

De resultaten van zijn speurwerk - en dat waren er vele - heeft Bredius vastgelegd in het 7-delige *Künstler Inventare*, dat nog steeds één der meest gehanteerde naslagwerken is.⁴⁹ Veel van zijn vondsten publiceerde hij bovendien in het in 1883 opgerichte kunsttijdschrift *Oud Holland* en in andere gezaghebbende binnen- en buitenlandse bladen. Wanneer collega's er hun voordeel mee konden doen, stelde hij hun spontaan van zijn vondsten op de hoogte. Vanaf 1886 was Bredius zelf één der redacteuren van *Oud Holland* en zorgde er voor - ook op financieel gebied - dat het een gezaghebbende stem bleef houden.

Dat Bredius archiefonderzoek belangrijk vond, blijkt wel uit zijn reactie op een anonieme kritiek, dat hier teveel aandacht aan zou worden geschonken. Hij schreef, dat iedere bijdrage een juister beeld van de kunstenaar zou scheppen: *'Hieraan gedachtig hebben wij niet gearzeld, alles over onze grootsten vaderlandschen kunstenaar (d.i. Rembrandt) mede te delen, wat de archieven ons nog omtrent zijn leven konden melden. Het licht der waarheid kan de nobele figuur van Rembrandt niet schaden. Zijn schim behoeft het 'starcke licht' niet te schuwven, dat hij zoo nodig rekende voor zijn gulden schilderproeven, en dat wij onbeschroomd op zijn pad mogen laten schijnen. Rembrandt komt ons nader en wordt ons dierbaarder met elke levensbijzonderheid, die wij van hem te weten komen'*.⁵⁰

Maar het was niet alleen dit werk dat Bredius beroemd maakte. Veel was ook te danken aan wat Professor Martin zijn *'fijne smaak, scherpe kennersblik en flair'* noemde.⁵¹ Deze eigenschappen kwamen hem uitstekend van pas bij zijn speurtochten langs vele schilderijencollecties. Het kwam dan voor, dat hij meteen feilloos kon zeggen welk schilderij van welke meester was. Daarbij ging hij steeds af op vergelijkend onderzoek en op wat men kan noemen 'intuïtie'.

Zo ondernam hij in 1897 een lange reis naar Rusland. Onderweg bezocht hij musea en een particuliere collectie, waar hij de 'Poolse ruiter' van Rembrandt⁵² zag hangen: *'Een blik op 't geheel, een onderzoek van enkele seconden naar de techniek waren maar noodig om mij ineens te overtuigen, dat hier in dit afgelegen oord bijna 100 jaren een van Rembrandts grootste meesterstukken hing!... En zulk een heerlijk stuk moet nog hoe lang op een ver van de bewoonde wereld afgelegen, bijna ontoegankelijk slot in Galicië blijven hangen?'*⁵³

Vanaf medio 1909 kon Bredius ongestoord jaar in jaar uit maandenlang van het ene naar het andere land trekken. Meestal werd hij daarbij vergezeld door de jonge Joseph Kronig. Duitsland, Frankrijk, Spanje en Italië waren natuurlijk voor de hand liggend. Uit een paspoort, dat Kronig voor Rusland werd uitgereikt,⁵⁴ zou men kunnen opmaken, dat zij daar samen van 2 december 1909 tot 24 maart 1910 rondreisden. Over zijn reis eind 1913 tot begin 1914 - eveneens samen met Kronig - door de Verenigde Staten van Amerika berichtte hij uitgebreid in de *NRC*.⁵⁵ In 1924 stak hij de Middellandse Zee over en bezocht hij Algiers.⁵⁶

In een interview met de heer Harms Tiepen uit 1908 gaf Bredius als zijn mening dat een museumdirecteur veel moet reizen: *'De musea moet hij kennen, met de kunsthandelaars niet alleen op goeden voet, maar vooral in contact staan - zoodat hij weet waar dit en dat van dezen, dit en dat van genen schilder is: alles moet je zoo'n beetje vóór je zien in je gedachten. Broodzorgen moet je natuurlijk niet hebben. En dan moet je naast dat bekende terrein 't onontgonnen gebied nauwkeurig onderzoeken: de particuliere collecties!...*⁵⁷

Omstreeks 1925 schreef Bredius een kleine verhandeling over de opleiding van toe-

komstige museumdirecteuren.⁵⁸ Daarin valt eveneens te lezen hoe belangrijk hij het vond om veel gezien te hebben. Maar bovenal loopt als een rode draad de gedachte door het verhaal, dat men de juiste ogen moet hebben om te zien, omdat anders alle studie toch niet veel verder helpt: *'...Ik geef gaarne toe, dat een academische opleiding uitstekend is, maar het is niet alles, en zij beteekent niets als er niet allereerst en bovenal bij den aspirant Museumdirecteur is liefde voor zijn vak, en, als het een kunstmuseum geldt, hartstochtelijke liefde voor de kunst! Maar er is meer noodig. Er moet aanwezig zijn een aangeboren scherp onderscheidingsvermogen, en een fijne smaak. Beide kunnen en moeten ontwikkeld worden door het geregeld zien en bestuderen der kunstwerken. Zonder dien natuurlijken aanleg zal alle moeite onvruchtbaar blijken. Ook hier geldt: velen zijn geroepen maar weinigen uitverkoren... Voor de aanstaande beheerders onzer schilderijenverzamelingen make men het Doctoraal toch niet tot een sine qua non. Ik geloof dat zij buiten de Universiteit toch het meeste moeten leeren, en men vergeete niet dat het schitterendst doctoraal cum laude er nog geen garantie voor is dat de aspirant directeur een copie van een origineel kan onderscheiden. Er zijn werkelijk menschen, die het met den besten wil niet tot het eindexamen aan een gymnasium zouden kunnen brengen en toch uitmuntende beheerders van een museum zouden zijn'*.

Wat Bredius van de kunst van zijn tijd vond kan men lezen in een verhandeling over de Nederlandse schilderkunst uit 1898: *'...de omwenteling in onze kunst, die gedurende de laatste 50 jaren voltrokken werd, kan men in 't kort kenschetsen als: de terugkeer van het stijve classicisme en vooral van een ziekelijk romantisme tot de goede, oude beginselen der Hollandsche kunst, tot dat gezonde realisme, dat zich bepaalt tot het weergeven van de Natuur, van eenvoudige werkelijkheid, maar deze weergeeft geadeld en gewijid door het schildersooft dat ze in zich opnam'*.

Uit de opsomming van een aantal schilders uit de tweede helft van de 19de eeuw blijkt, dat Bredius die schilders waardeerde, in wie hij iets van Rembrandt herkende. De 'toets' van Bosboom bijvoorbeeld komt overeen met die van de grote meester; het werk van beiden wordt aan het eind van hun leven donkerder van toon. Vooral Jozef Israëls trad in Rembrandts voetsporen: *'...Israëls is een groot dichter met het penseel. En hij weet U met zijne penseel mee te slepen. Hij wordt wel vaak met Rembrandt vergeleken maar is een minder groot kolorist'*.

Ook de landschapschilders vergelijkt Bredius met die der 17de eeuw. De geestelijke vader van het moderne landschap is naar Bredius' idee Jacob Maris: Bredius constateert dat het impressionisme van Maris langzamerhand bewondering vond in Nederland. Zij, die er eerst tegen gekant waren, *'vergaten dat Rembrandts' "Joodse bruidje", zowel als de laatste werken van Hals te Haarlem, waarvoor zij den hoogsten eerbied en diepste bewondering koesterden, toch eigenlijk niets anders zijn dan zuiver impressionistische kunst'*.

Van enkele niet duidelijk 'Hollandse' kunstenaars zoals Thijs Maris en Jan Toorop vond Bredius het jammer dat ze niet op hun oude manier, maar *'ver van alle begane paden der kunst'* waren doorgegaan; werken van Theo van Hoytema en Gerrit Dijsselhof kwamen op hem over als *'Gansch eigenaardig, meer decoratieve kunst, - maar kunst'*. In deze verhandeling noemde hij ook de beide 'St. Lukasgilden' in Den Haag: *'Pulchri Studio, het oudste, waar al wat onze School groots en goeds opleverde, thuis was', en 'de Haagsche Kunstkring; hier ziet men de vruchten ook van schijnbaar grillige ontfaardingen der kunst, het werk der symbolisten, der Pointisten (sic), het werk van richtingen die ons eerst verbazen of zelfs bij sommigen de lachlust opwekken maar die toch dikwijls een ernstig streven te kennen geven naar nieuwe banen op het oneindig gebied der kunst'*.⁵⁹ Overigens was Bredius, toen hij dit schreef, lid van de Haagsche Kunstkring. In 1903 zou hij zelfs tot erelid benoemd worden.

Ook bij buitenlandse kunst ging Bredius' voorkeur uit naar die werken, die iets gemeen

hebben met zijn geliefde Nederlandse 17de-eeuwers. Zo noemt hij Constable, de vroege Turner, Reynolds, Gainsborough en Cotman, Corot en de Amerikaanse Mary Cassatt; minder ingenomen was hij met de late Turner, en Claude Lorrain. Bredius toont zich al met al iemand, die de ontwikkelingen in de schilderkunst van zijn eigen tijd met moeite volgde.

Bij het voortschrijden der jaren ging Bredius' beoordelingsvermogen achteruit. Bovendien was hij volgens sommigen zo niet bijna blind, dan toch wel zeer bijziend.⁶⁰ Toch bleef men hem tot na zijn 80ste als een soort orakel op kunstgebied beschouwen. Nog in 1937 werd juist zijn oordeel over Van Meegerens 'Emmaüsgangers' gevraagd; het werd direct als gezaghebbend aanvaard door erkende kunsthistorici als D. Hannema, A.M. Hammacher, H. Luns, Dr. J.Q. van Regteren Altena, Dr. Fr. van Thienen, Cornelis Veth en Dr. A.B. de Vries. Had Bredius ook maar een ogenblik gearzeld, dan zouden de 'Emmaüsgangers' wellicht nooit in Museum Boymans-van Beuningen zijn beland. Hij schreef toen naar aanleiding van dat schilderij: *'It is a wonderful moment in the life of a lover of art when he finds himself suddenly confronted with a hitherto unknown painting by a great master, untouched on the original canvas. One of his largest works, quite different from all his other paintings and yet every inch a Vermeer... In no other picture by the great master of Delft do we find such sentiment, such a profound understanding of the Bible story - a sentiment so nobly human expressed through the medium of the highest art'*. Over de datering zei hij: *'earlier phase... He had given up painting large compositions because they were difficult to sell, and painters like Dou and Mieris were already getting big prices for their small works...'*⁶¹ Opvallend is, dat de argumenten die hij gebruikt om de echtheid van het schilderij te bewijzen, ons evengoed van het tegendeel kunnen overtuigen. Voor Bredius moet de ontdekking van een dergelijk 'meesterwerk' de bekroning van zijn kunsthistorische carrière geweest zijn.

Na zijn vertrek als directeur van het Mauritshuis in 1909 had Bredius meer gelegenheid om zich aan de wetenschap te wijden. Het leek wel, of hij nu ook meer tijd vond om polemiek met andere kunstkeners over bepaalde toeschrijvingen aan te gaan. Heel ver ging hij hierin bij Hofstede de Groot. Zo verdedigde hij in 1911/12 als eerste de toeschrijving aan Ferdinand Bol van de 'Elisabeth Bas', een schilderij dat altijd als een topwerk van Rembrandt had gegolden. Hofstede de Groot en anderen verdedigden de oude toeschrijving met vuur. Bredius' toeschrijving wordt sindsdien bijna algemeen aanvaard.⁶²

Tien jaar later, in 1921, joeg hij iedereen tegen zich in het harnas door het werk van Dr. W.R. Valentiner, *'Rembrandt, wiedergefundene Gemälde in 120 Abbildungen'*⁶³ te bekritisieren; volgens Bredius waren de meeste toeschrijvingen onjuist.⁶⁴ Daarmee was de reputatie van heel wat geleerden die achter Valentiner stonden, in het geding. Volgens het huidige oordeel had Bredius goeddeels gelijk. Ook in deze kwestie stond Hofstede de Groot tegenover hem, evenals in een meningsverschil over een aantal stillevens die 'A.C.' gemonogrammeerd zijn. Op grond daarvan stonden ze altijd op naam van Aelbert Cuyp. Bredius ontdekte dat Abraham Calraet de schilder geweest moest zijn, een conclusie waar Hofstede de Groot zich tegen verzette. Na een nogal vinnige in het openbaar gevoerde pennestrijd kreeg Bredius het gelijk aan zijn zijde. Het was een belangrijke kwestie voor beide heren: *'...omdat het hier gaat om de vraag of er onrecht gepleegd wordt ten aanzien van een volgens Bredius zeer hoogstaand schilder uit onze 17de eeuwse school, dan wel of aan een ander van ouds beroemde meester een niet onbelangrijk gedeelte van zijn schilderwerk wordt afgenomen...'*⁶⁵

Niet alleen op kunsthistorisch gebied, maar ook op het persoonlijke vlak waren beide heren elkaar steeds meer gaan irriteren. Tijdens het onderdirecteurschap van De Groot aan het Mauritshuis hadden zij nog nauw samengewerkt aan de beredeneerde catalogus van dat museum. Toen had een gemeenschappelijke hartstocht hen nog gebonden, iets wat ge-

'Aan twee Rembrandtkenners', prent door A. Hahn, 1906. Aan het begin van de eeuw was de Rembrandtverering zo groot dat het ene schilderij na het andere aan zijn oeuvre werd toegevoegd. In een gedicht bij de hier afgebeelde prent, opgedragen aan Bredius en Hofstede de Groot, smeekte Albert Hahn dan ook: *'Ontdek ons toch geen Rembrandts meer!'* Bredius ging nog veel verder: hij wees een aantal Rembrandts als authentiek af.

zien hun zeer uiteenlopende karakters en hun verschillende opvattingen over de kunstwetenschap eigenlijk onmogelijk genoemd mag worden. 'Zoo kon De Groot tenslotte toch, bij alle waardering, wat hij het "dilletantische" in Bredius achtte, niet verdragen, terwijl deze van den schoolmeester in De Groot kriegelig werd', schreef H.E. van Gelder in 1931.⁶⁶

Een duidelijke controversale manifesteerde zich in 1907. Bredius' protégé Kronig had enkele schilderijen in het Louvre aan Elias Pickenoy toegeschreven. Hofstede de Groot vertelde aan Leprieur, conservator van dat museum, dat hij het daar niet mee eens was. Toen Bredius dit van De Groot zelf hoorde, klom hij tot twee maal toe in de pen om Leprieur te bezweren dat De Groot slechts 'rongé de jalousie' was op het scherpe kennersoog van de jonge Kronig. Hij beschuldigde De Groot ervan, dat die het enige orakel wilde zijn op kunstgebied!⁶⁷

Zelfs na De Groots dood bleef Bredius zijn antipathie cultiveren. Hofstede de Groot had al zijn wetenschappelijke aantekeningen en foto's aan het Rijk nagelaten; zij vormden de basis voor het huidige Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie te 's-Gravenhage. Om die reden verkoos Bredius, toen hij eens de directeur wilde spreken, om niet verder te gaan dan de bodekamer van deze instelling.⁶⁸

Bredius maakte zich veel vijanden, door steeds onomwonden zijn mening te zeggen. Toch waren voor hem die onenigheden slechts bijzaak, hoe hij zich ook kon opwinden over 'onrecht een schilder aangedaan'. Boven alles stond voor hem de Kunst, en dan vooral die van de Nederlandse gouden eeuw. Verwonderlijk is het niet dat de meningen over Bredius sterk uiteen lopen.⁶⁹ Antoon van Welie, die een portret van hem schilderde dat nu in het Museum Bredius hangt (cat.nr. 186), heeft het over een man die altijd bereid was om zijn inzichten te vernieuwen of te verruimen; Victor de Stuers over een miskende rechtszoeker die alle krachten inspant om gelijk te krijgen. Martin noemde hem 'onrustig, gejaagd, zenuwachtig en opvliegend, fel en geestdriftig'. Van Welie beschrijft hem als een prettige persoonlijkheid, opgewekt, spoedig enthousiast. Velen noemen in min of meer bedekte termen zijn ijdelheid. Hij was ijdel genoeg om zich er aan te ergeren, dat anderen soms hogere onderscheidingen van de regering ontvingen dan hij; uiteindelijk kreeg hij zelf toch in 1935, bij bevordering, het Grootkruis in de Orde van Oranje Nassau.

Zijn opvliegendheid blijkt uit zijn gewoonte om direct zijn grieven in één der dag- of weekbladen te spuien, maar ook uit het volgende. In 1906 kocht Bredius het pand Koningskade 3 in Den Haag (later omgenummerd tot 5). Dichtbij dat huis bevond zich een speeltuin op het gebied van de Dierentuin aan de Koningskade. Hoewel hij niet in het huis woonde, ergerde hij zich toch zo aan het lawaai van de kinderen dat hij enkele uren per week een misthoorn liet loeien, waarover de omwonenden zich natuurlijk al gauw gingen beklagen.⁷⁰ Men verdacht hem er van dat hij bang was zijn huis niet te kunnen verhuuren door het speeltuinlawaai, maar dat bleek geen probleem voor Bredius op te leveren.⁷¹

In geen enkele levensbeschrijving wordt opgemerkt, dat Bredius veel aan liefdadigheid deed. Onder andere uit briefkaarten die hij uit het buitenland aan zijn bediende Willem Goudkamp⁷² stuurde, blijkt dat hij regelmatig aan weduwen en andere armlastigen geld deed toekomen. Later zegt hij zelf eens,⁷³ dat hij de gewoonte had om jaarlijks een som voor de armen af te zonderen, en bovendien het pensioen van oude getrouwen van zijn vader verzorgde. De gegevens zijn niet voldoende om de omvang van zijn liefdadigheid te bepalen.

Bredius was niet godsdienstig; in 1892 schreef hij in een brief aan Alphonse de Stuers: 'Vergun mij dit keer, U niet met een koud kaartje maar met een paar regels van harte alles goeds voor 93 toe te wenschen. Ik ben een zeer slecht trooster. 1892 heeft U treurige dagen, treurige ervaringen gebracht. Helaas heb ik niet het voorrecht U met godsdienstige vertroosting en vermaningen tot "berusting" te kunnen leiden...'⁷⁴

Evenals in de schilderkunst lijkt ook zijn voorkeur op politiek gebied aan de behou-

dende kant te zijn geweest. In 1918 voelde hij zich bijvoorbeeld geroepen zich er in een ingezonden stuk over te beklagen, dat de boeren vanwege de lage marktprijs hun boekweit te laat oogstten. Bredius oordeelde: *'Dit is misdadig; en dit gebrek aan alle gemeenschapsgevoel van de zijde der boeren, die toch wel aardig geld verdiend hebben, is diep te betreuren... Allen moesten meewerken, dat zulke dingen onmogelijk werden. De rijken betalen bijna hun heele inkomen aan belastingen; iedereen lijdt en verliest, op enkele O.W.-ers (oorlogswinstmakers) na. Waarom mogen die landbouwers ongestraft hun broodnodige koren roekeloos laten bederven?...'*⁷⁵

Al meermalen was er sprake van Joseph Kronig.⁷⁶ Deze was geboren (in 1887) en getogen in Den Haag en was van beroep kunstcriticus. In 1907 trok hij in bij Bredius⁷⁷, die Kronigs kijk op schilderijen zeer bewonderde. Wij zagen hoe hoog hij daar van opgaf in twee brieven, van december 1907 en januari 1908, aan de conservator van het Louvre. In die brieven vertelt hij, dat ook andere kunsthistorici zoals de directeurs van de musea in Berlijn daarvan onder de indruk waren. Blijkbaar wilde Bredius hem - hij spreekt in die tijd van 'zijn pleegzoon' - vooruit helpen in de kunstwereld: in 1910 werd Kronig voor de periode van één jaar tot Directeur van het Frans Halsmuseum te Haarlem benoemd.

In 1911 probeerde Bredius hem, als lid van de Commissie van Toezicht op de Gemeentelijke Musea aldaar, een vaste aanstelling te bezorgen. Hiertegen verzette zich de gemeenteraad.⁷⁸ Volgens het jaarverslag van dat museum van 1911 wilde Kronig niet voor een benoeming in aanmerking komen. Reeds in 1920, voor Bredius, is Joseph Kronig naar het buitenland vertrokken. Hij ging echter niet wonen in Monte Carlo zelf, maar in Florence, waar Bredius een villa voor hem moet hebben gekocht.⁷⁹ Vandaaruit bezocht Kronig zijn oudere vriend regelmatig.

Dat Bredius belangstelling had voor het mannelijke geslacht, is nooit onopgemerkt gebleven. Uit verhalen van mensen die Bredius of zijn omgeving indirect kenden blijkt, dat niemand twijfelde aan zijn homofiele geaardheid. Vast staat slechts dat hij, evenmin als Kronig, getrouwd is geweest.

De enige opmerking van Bredius zelf over seksualiteit-hoe-dan-ook treffen we aan in een brief uit 1899 aan De Koo: *'...Waller heeft aan Flugi' (volontair op het Mauritshuis) 'iets verteld over zeer vreemde relaties die er tussen U en mij zouden bestaan, en waar men achter gekomen was. Ik vroeg wat dat dan was; ja, hij had op eerenwoord beloofd daar niet over te spreken - ik moet daar achter zien te komen!'*⁸⁰

Bredius onthaalde regelmatig gasten te zijnen huize op pianospel, bijeenkomsten die soms werden opgeluisterd door musici als Richard Strauss en Willem Mengelberg. Willem Goudkamp noemde in zijn interviews ook de heren Max von Schillings, Kreisler, Edward Bok, Couperus, de zonen van de ex-keizer van Duitsland, de groot-hertog van Saksen-Weimar en de Oostenrijkse gezant Gistra.⁸¹

Er gaan geruchten over een zedenschandaal, dat zich eind 1919 zou hebben afgespeeld in de kring van Bredius' vrienden.⁸² Deze kunnen met zeer veel moeite in verband gebracht worden met Bredius' enigszins onverwachte vertrek naar Monaco in 1922. Hij vestigde zich daar met ingang van 1 april in de Villa Evelyne, Boulevard de Belgique te Monte Carlo.

Als officiële reden voor zijn vertrek gaf hij op, dat de Staat hem via de belastingen al zijn geld wilde afnemen: *'Men laat mij geen keus. Ik betaal 56-60% van mijn inkomen aan belasting. Bovendien heb ik een belangrijke som te betalen aan oude getrouwen (uitkeringen) van mijn vaders huis en van de fabriek. Ook was het mijn gewoonte een som voor de armen af te zonderen. Verder leefde ik eenvoudig, voor de kunst. Auto en equipage hield ik niet, maar zelfs dit eenvoudige leven is mij onmogelijk gemaakt. De fiscus wil alles hebben. Wij liquideren de fabriek. Door zuinig beheer en klein dividend brengt de liquidatie mij wel*

weer geld, maar de fiscus wil dat alweer als inkomen behandelen. Gaat dat door, dan zal ik mijn steun bij de rechter zoeken.⁸³ Volgens een brief aan een vriend werd hem tenslotte beloofd, dat hij de f. 100.000,- die de fiscus wilde innen, mocht houden, wanneer hij naar het belastingvrije Monaco vertrok.⁸⁴

Het huis, dat hij in Monaco vond, was naar Bredius' idee veel te vochtig om ook maar een enkel schilderij in op te hangen. Maar bovenal vond hij dat zijn schilderijen in Nederland thuis hoorden. Toen hij zich in 1921 zo onheus behandeld voelde door de regering, heeft hij er ernstig over gedacht om zijn bruiklenen aan het Mauritshuis naar de Lakenhal te Leiden over te brengen, maar daar is hij na veel overredingskracht van overheidszijde op teruggekomen.

Zijn woonhuis op de Prinsegracht bood hij aan de Gemeente 's-Gravenhage te koop aan voor f 100.000,- met als toegift de grote Jan Steen - 'De sater en de boer' (cat.nr. 157). De daarin bewaarde verzameling werd daarbij als Museum Bredius in bruikleen afgestaan. Na Bredius' overlijden zou de collectie eigendom van de gemeente worden. Dit aanbod werd door de gemeenteraad bijna unaniem in dankbaarheid aanvaard. Willem Goudkamp werd na Bredius' vertrek inwonend concierge.

Interieur van het voormalige Museum Bredius: de vroegere eetkamer van Bredius; foto uit ca. 1925

Zelf was hij van plan om drie maal per jaar een maand in Den Haag door te brengen - bij langer verblijf moest hij immers toch belasting betalen. Later nam hij evenals Kronig de Monegaskische nationaliteit aan, waardoor ook dit bezwaar verviel.

Bredius heeft heel wat verzuchtingen geslaakt bij zijn vertrek; hij vond het ellendig om alles achter te laten. Maar op den duur verzoende hij zich er mee. Het klimaat in Monaco was zeer geschikt voor zijn gezondheid en hij kon er ongestoord werken aan zijn publikaties: in 1927 verscheen een boek over Jan Steen; in 1935 kwam zijn beroemde uitgave over Rembrandt uit. Zonder de hiervoor door Schneider en Gerson verrichte arbeid zou dit boek niet zo'n naam hebben gekregen.⁸⁵

Op 26 april 1944 stelde Bredius in Monaco zijn laatste wilsbeschikking op, waarin hij Kronig aanwees als enig erfgenaam en executeur-testamentair. Deze betrok de Villa Eve-

lyne in 1946 na het overlijden van Bredius en bleef daar wonen tot zijn dood op 27 februari 1984. De schilderijen die in bruikleen in het Mauritshuis hingen, schonk Bredius aan de Staat. De gemeente 's-Gravenhage kreeg de al eerder toegezegde schilderijen en kunstvoorwerpen, die zich in het Museum Bredius bevonden. Zijn aantekeningen liet hij tenslotte toch na aan het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie. Blijkens een brief van André Mersel, secretaris van Bredius, aan beider huisarts Dr. van Tricht te Monaco had Kronig Bredius onder curatele laten stellen, zodat niets meer aan het testament veranderd kon worden.⁸⁶

Toen Bredius in de nacht van 13 april 1946 stierf, werd de Nederlandse regering daarvan direct in kennis gesteld door de Nederlandse consul te Monaco. Hij vertegenwoordigde de regering bij de begrafenis op 15 april op het kerkhof van de gemeente Cap d'Ail. De secretaris-generaal van Monaco, de heer Seymour was tevens aanwezig. Een wacht der prinselijke karabiniers bewees de overledene bij het vertrek van het sterfhuis de laatste eer.⁸⁷

Een omstreden figuur. In de ogen van sommigen was een beminnelijke en vriendelijke heer, in die van anderen een tirannieke kunstpaus heengegaan. Een deel van zijn werk, met name veel toeschrijvingen aan Rembrandt, heeft de toets der moderne kritiek niet kunnen doorstaan. Men bedenke daarbij, dat Bredius veel meer op zijn geheugen moest afgaan dan latere onderzoekers, die aanzienlijk meer foto- en ander afbeeldingsmateriaal tot hun beschikking hadden. Laten we Bredius de plaats toekennen, die hem toekomt: de grote pionier op het gebied van het bronnenonderzoek, de hartstochtelijke voorvechter voor het behoud en de waardering van onze 17de eeuwse Nederlandse schilderkunst.

Louise Barnouw-de Ranitz

Noten

- 1 Hendrika Hillegonda Brink. Alle informatie over de familie Bredius in *Nederland's Patriciaat*, 's-Gravenhage, 1958, 44e jaargang, pp. 88-98 en in *Gens Nostra*, jaargang xv, 1966, pp. 292/3.
- 2 Aan Alphonse de Stuers, broer van Victor de Stuers, dd. 26-4-1892 gericht; origineel bevindt zich op Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (voortaan afgekort als R.K.D.)
- 3 De gegevens voor deze tekst zijn voorzover niet anders aangegeven, ontleend aan: Ingezonden stukken in couranten van de hand van Bredius zelf; meningen van Victor de Stuers, verspreid over de archiefstukken, die zich in het Algemeen Rijksarchief bevinden (voortaan afgekort als ARA); Drs. C. Hofstede de Groot, 'Kunstverzamelingen en kunstwetenschap', in *Een halve eeuw 1848-1898, Nederland onder de regeering van Koning Willem III en het regentschap van Koningin Emma*, door *Nederlanders geschreven* onder redactie van P.H. Ritter, historisch gedenkboek, Amsterdam, 1898, 2 delen, deel II, pp. 163-186; Johan Gram, 'Dr. Abraham Bredius', *Het Lees kabinet, Mengelwerk tot gezellig onderhoud van beschaafde kringen*, Amsterdam, febr. 1899, pp. 81-96; C. Harms Tiepen, *Interviews met merkwuurde personen van onzen tijd, Dr. A. Bredius over schilderijenonderzoek en museumbeheer*, Amsterdam, z.j. (verm. 1914; het interview dateert van 1908). *Feestbundel Dr. Abraham Bredius 1855-1925. Album hem aangeboden op 18 april 1925*, Amsterdam, 1925;

- Dr. Bredius geïnterviewd door Mevrouw W. van Italie-van Embden, *Den Gulden Winckel, maandschrift voor de boekenvrienden in Groot-Nederland*, Baarn, 1926, jrg. 25, p. 286; B.v.E., 'Dr. Abraham Bredius', *Haagsche Courant*, 16 april 1930, p. 2; 'Een trouw dienaar', *Het Vaderland*, 29 april 1932, Avondblad C (interview met Willem Goudkamp); *Nieuwe Haagsche Courant*, 30 april 1932 (interview met Willem Goudkamp); J.B. de Gou, 'Dr. Bredius 80 jaar', *Morks Magazijn*, Dordrecht, 1935, jrg. 37, no. 4; W. Martin, 'Abraham Bredius', *Jaarboek Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden*, Leiden, 1946-47, pp. 29-41; idem, *Maandblad voor Beeldende Kunsten*, Amsterdam, 1946, deel 22, pp. 71-74; H.E. van Gelder, 'Dr. A. Bredius (1855-1946, Oud-directeur van het Mauritshuis)', *Bulletin van de Nederlandse Oudbeidskundige Bond* 47, dl. 1, p. 5; idem, 'Herinneringen aan Dr. Bredius', *Mededelingen Gemeentemuseum*, Den Haag, 1955, pp. 1-15; H. Gerson, voorwoord bij: *Rembrandt, the complete edition of the paintings by A. Bredius, revised by H. Gerson*, Londen, 1971*, pp. VII-XIV; A. Blankert, *Museum Bredius Zienderogen*, Den Haag, 1977; H.R. Hoetink, inleiding voor *Mauritshuis, the royal cabinet of paintings, illustrated general catalogue*, Den Haag, 1977, pp. 16-18.
- 4 Er zijn verschillende verhalen in omloop over dit besluit. Volgens één kreeg hij door het voortdurend

- studeren een afwijking aan zijn pols, volgens een ander brak hij aan de vooravond van zijn eerste concert zijn pols. Tenslotte kan het ook zijn, dat hij zelf inzag, dat zijn capaciteiten niet toereikend waren om de top van de muziekwereld te bereiken.
- 5 Zijn eerste artikel, een reisverhaal was getiteld 'een bezoek aan den aartsengel Michael op den Monte Gargano, 8 mei 1878', *Nederlandse Spectator*, Arnhem, 1879, pp. 14, 19, 29 (nrs. van resp. 4, 18 en 29 januari 1879).
 - 6 1845-1929; was specialist op het gebied van de Italiaanse renaissance en de 17de eeuwse Nederlandse schilderkunst.
 - 7 *Het Levenswerk van Jhr. Mr. Victor de Stuers, herdacht door zijn vrienden*, Utrecht, 1913; Victor de Stuers, *Holland op zijn smalst, ingeleid en toegelicht door een werkgroep van het Kunsthistorisch Instituut der Universiteit van Amsterdam*, etc., Bussum, 1975.
 - 8 *Nederlandse Spectator* 1879, pp. 98-99; nummer van 22 maart.
 - 9 Jonkvrouwe Alice Jacqueline Hortense Julie Aurelie de Stuers, geboren 27.4.1895. Was gehuwd met William Edward Gatacre. Mondelinge mededeling juni 1974.
 - 10 *Nederlandse Kunstbode*, Haarlem, 1881, p. 14.
 - 11 pp. 98, 239, 269, 351, 359.
 - 12 Kramm, Immerzeel, Wussink.
 - 13 Met een jaarwedde van f. 2.000,- tevens grondslag voor het pensioen: KB dd. 28 augustus 1880, no. 4; dossier Binnenlandse Zaken, afd. KW, inventaris van het Rijksmuseum no. 20, ARA. Een uitgebreide

- verhandeling over het Nederlands Museum voor Geschiedenis en Kunst leze men in: F.J. Duparc, *Een eeuw strijd voor Nederlands cultureel erfgoed*, 's-Gravenhage, 1975, en pp. 79-87.
- 14 ARA, dossier Binnenlandse Zaken, afd. kw, 1875-1918, inventaris van het Rijksmuseum, no. 20: brief kw La M dd. 26.8.1880.
- 15 Amsterdam 1885.
- 16 Bredius vroeg toen twee maal ontslag: op 27 februari met een herhaald verzoek op 1 april 1888; ARA.
- 17 KB 23 mei 1889; jaarwedde van f 800,-, grondslag voor het pensioen op f 2.000,-. ARA.
- 18 Aantekening op minuut dd. 2 maart 1889, no. 499 afd. kw. ARA: 'Dat de Heer SG sollicitaties wenscht uit te lokken bevreemd mij, omdat ik mij herinner dat toen hij in 1880 ijverde voor de benoeming van de Heer vd B hij mijn candidatuur afweerde door de toezegging dat hij zou ijveren om mij de opvolging te zijner tijds te geven'.
- 19 Bredius vestigde zich in de gemeente 's-Gravenhage op 29 oktober 1880. Hij was achtereenvolgens geregistreerd op: Westeinde 39a, Papestraat 30, Heerenstraat 4, Frederikstraat 72 (in 1890) en Prinsegracht 6 (vanaf 1896). Zie het Bevolkingsregister 's-Gravenhage.
- 20 1888 eredoctoraat verleend door de Universiteit te Giessen; iets later te Krakau; in 1906 te Amsterdam.
- 21 Aantekening op een concept voor een antwoord aan Bredius, op zijn schrijven dd. 8 maart 1897, no. 66. Hij verzoekt daarin om een regeling voor de dagen, dat zowel Waller als hijzelf afwezig zouden zijn. Definitief antwoord dd. 12 maart 1897, kw 709. ARA.
- 22 dd. 29 september 1889. Correspondentie over de parketvloeren gedurende het gehele jaar 1889. ARA.
- 23 Correspondentie van 9 november 1889 tot 30 december 1889; ARA.
- 24 dd 21 mei 1894, Mau 157.
- 25 Duparc op. cit., p. 121.
- 26 Zie Duparc op. cit. pp. 16 en 155.
- 27 dd 25 maart 1894, kw 95, ARA wordt de prijs van f 620,-. Cat. Mauritshuis no. 579. Nu wordt de toeschrijving als onjuist beschouwd en is ook de titel veranderd: 'Rustende reizigers'. Ter vergelijking met de prijs: de 'Lachende man' van Rembrandt (cat. 598) bracht in 1895 f 890,- op; de 'Saul en David' van Rembrandt in 1898 een ton.
- 28 dd 23 april 1894 kw 119.
- 29 Brief dd. 7 juli 1890 aan De Koo, hoofdredacteur van het weekblad *De Amsterdammer* (aanwezig op het Gemeentemuseum te 's-Gravenhage, Prentenkabinet, in map 'brieven aan De Koo', no. 6).
- 30 Willem Goudkamp, 1877-1943: rechterhand van Bredius, huisbewaarder en vanaf 1922 inwonend concierge van het Museum Bredius.
- 31 De Stuurs had het later (ontwerp voor advies aan de Koningin dd. 31 mei 1899 kw 1386, ARA) over 'de neef van Bredius', maar over zo'n familierelatie is niets bekend.
- 32 Februari 1897; datum niet bekend.
- 33 Brief aan De Koo dd. 16.2.1897 (Gemeentemuseum no. 21).
- 34 Den Haag 1938.
- 35 dd. 4 mei 1899 AZC 5002 ARA.
- 36 dd. 10 mei 1899 kw 1272, ARA.
- 37 dd. 11 mei 1899 kw 1279, ARA.
- 38 dd. 17 mei 1899 kw 1350, ARA.
- 39 Het advies zelf dateert van 31 mei 1899 kw 1386.
- 40 dd. 25 juni 1899 (Gemeentemuseum no. 31).
- 41 Respectievelijk cat. no. 584 (in bruikleen sinds 1894) en no. 621 (in bruikleen sinds 1898).
- 42 vgl. noot 3: inleiding voor de catalogus van het Mauritshuis, 1977.
- 43 Zie brief aan De Koo dd. 25 juni 1899 (Gemeentemuseum no. 31).
- 44 Naast deze functie vervulde hij nog die van: lid van de Rijkscommissie van advies voor reorganisatie van het museumwezen; lid van de Commissie voor de schilderijen der stad Amsterdam; lid van de Commissie om proeven te nemen in een daartoe opzettelijk te Amsterdam opgericht gebouw, aangaande de verlichting van Rembrandts 'Nachtwacht'; lid van de Rijksmonumenten Commissie; lid van de Commissie voor de Haagsche musea; erelid Vereniging Dordrechts Museum en was hij erelid van de Haagse Kunstkring (sinds 1903).
- 45 NRC 11 april 1921.
- 46 dd. 26 augustus 1875 kw 58, ARA.
- 47 vgl. noot 3.
- 48 Deze archieven van vóór 1811 waren ondergebracht in de notariële bewaarplaatsen bij iedere rechtbank en waren in beginsel niet openbaar. Om ze toch te kunnen bestuderen moest men toestemming hebben van de notaris-bewaarder in de desbetreffende stad. Pas in 1904 werden zij overgedragen aan het Rijksarchief en daarmee voor iedereen toegankelijk.
- 49 Den Haag 1915-1922.
- 50 *Oud-Holland* 1887, p. 210.
- 51 vgl. noot 3.
- 52 Nu in de Frick Collection, New York.
- 53 *De Nederlandse Spectator* 1897, p. 197. *Addendum 1990*: Overigens beschouwt thans het Rembrandt Research Team de 'Poolse ruiter' als werk van een leerling van Rembrandt.
- 54 Op 22.11.1909; in het bezit van Willem Goudkamp Jr.
- 55 NRC 12 november, 8, 9, 19 en 20 december 1913; 2, 21 januari en 18, 20 februari 1914.
- 56 vgl. de briefkaarten aan Willem Goudkamp Sr. gericht; nu in het bezit van Willem Goudkamp Jr.
- 57 vgl. noot 3.
- 58 Handschrift zich bevindend op R.K.D., dat voor zover na te gaan niet in druk is verschenen. Zie ook Harm Tiepen p. 42, 43 (vgl. noot 3).
- 59 Zie onderdeel 'de schilderkunst' in *Een halve eeuw 1848-1898* (vgl. noot 3) pp. 163-186.
- 60 Lord Kilbracken, *Van Meegeren, a case history*, Bristol 1967, p. 56.
- 61 *Burlington Magazine* 1937, II, p. 211.
- 62 Zie *Alle schilderijen van het Rijksmuseum te Amsterdam, volledig geïllustreerde catalogus*, Amsterdam/Haarlem, 1976, p. 126, no. A714; tevens Albert Blankert, *Ferdinand Bol 1616-1680, een leerling van Rembrandt*, 's-Gravenhage, 1976; Engelse editie, Doornspijk 1982, blz. 57, 184 cat.nr. R 200, als: 'door Rembrandt en leerling(en)'. De zaak deed zoveel stof opwerpen, dat Cornelis Veth er twee karikaturen van maakte: - Bredius en Elisabeth Bas, met tekst: 'Ik herinner mij het niet meer...', neg. no. L 21996 coll. R.K.D.; - 'Rembrandt en Frans Hals op het feest van dr. Hofstede de Groot' met tekst: 'wat g'ons ook hebt aangevureven, Heden zij het U vergeven', neg. no. L 21995 coll. R.K.D.
- 63 *Rembrandt, wiedergefundene Gemälde (1910-1920) in 120 Abbildungen*, herausgegeben von Wilhelm R. Valentiner, *Klassiker der Kunst in Gesamtausgaben*, 27, Stuttgart und Berlin 1921.
- 64 'Wiedergefundene "Rembrandts"', *Zeitschrift für Bildende Kunst*, 7-8, 1921, p. 146.
- 65 Dr. C. Hofstede de Groot in *Oude Kunst* 1915, p. 241.
- 66 Prof. H.E. van Gelder, *Levensbericht van Dr. C. Hofstede de Groot*, Leiden, 1931, p. 9.
- 67 Origineel van dit schrijven in archief Louvre, Parijs; fotokopie welwillend toegezonden door J. Foucart.
- 68 Mondelinge mededeling van B.J.A. Renckens, dd. 31.1.1973.
- 69 vgl. noot 3.
- 70 *Vaderland* 21 augustus 1906.
- 71 Namelijk aan Douairière Baron van Rhemen van Remenshuizen, barones van Grothus. Zij woonde daar ook al in 1905. In dat jaar stierf haar echtgenoot Baron van Rhemen van Remenshuizen. Bovendien kocht Bredius nog de panden: Kanaalstraat P 1390 (in 1903), Laan van Roos en Doorn P 1436, 2198 en 1390 (in 1905 en 1907).
- 72 In bezit van zijn kleinzoon Willem Goudkamp Jr.
- 73 Kranteknipfel, aanwezig op Centraal Bureau voor Genealogie te 's-Gravenhage met aanhaling van stuk uit de *Nieuwe Courant* dd. 21.2.1922 in dossier Bredius.
- 74 dd. 29.12.1892; origineel aanwezig op R.K.D.
- 75 'Onze oogst', het *Vaderland* 16 september 1918.
- 76 Joseph Otto Benjamin Kronig werd op 11-9-1887 in Den Haag geboren. Zijn vader, afkomstig uit Pruisen, was muzikant bij de Nederlandse veldartillerie en later winkelier. Zijn moeder kwam uit Arnhem. Kronig liet zich op het huisadres van Bredius inschrijven op 1-1-1910. Na een verblijf in Haarlem (zie beneden) trok hij bij zijn ouders in, als beroep kunstschilder vermeldend. Op 13-11-1912 vertrok hij naar Londen, om op 29-5-1916 weer bij Bredius in te trekken, nu als beroep kunstcriticus opgevend. Op 2-8-1920 verhuisde hij naar Florence.
- 77 Volgens de briefkaarten aan Willem Goudkamp.
- 78 NRC 19 en 22 februari 1911.
- 79 Mondelinge mededeling van Mevrouw R. van Wijtenburg-Mersel dd. 19.8.1977.
- 80 dd. 14 juni 1899 (Gemeentemuseum nos. 38 en 39).
- 81 Vergelijk de interviews met Willem Goudkamp, zie noot 3.
- 82 A. Vogel, *Kringkrant, Huisorgaan van de Haagse Kunstkring*, Den Haag, oktober 1977, pp. 5-6. Al in 1909 publiceerde een zich 'D.J. Polak' noemend auteur een lasterschrift getiteld 's-Gravenhage in gevaar of het zedenbederf in het algemeen, ernstige waarschuwing aan Ouders en Voogden', 's-Gravenhage 1909 (Gemeentearchief D 9 48). Hierin beweert 'Polak' omstandig dat een gewezen dominee Schouten als koppelaar voor de als homoseksueel aangeduide Bredius zou zijn opgetreden: 'om hem personen' (vaak nog zeer jeugdige) 'aan te brengen, met welke Bredius zijn ontuchtige handelingen kon doen', enzovoort. Dankzij het gemeenteraads- en tweedekamerlid K. ter Laan zou deze kwestie geheel in de doofpot zijn gestopt. Bij die gelegenheid zou Bredius gehanteerd zijn om voor f 2.500,- brieven van een detective Bakker terug te kopen (blz. 6 t/m 17).
- 83 Vgl. noot 73.
- 84 Brief aan J.H.J. Mellaart, dd. 2.3.1922. (origineel op R.K.D.).
- 85 Gerson op. cit., blz. VIII-IX.
- 86 dd. 2.12.1945; in bezit van Mevrouw R. van Wijtenburg-Mersel.
- 87 Schrijven van de consul dd. 16.4.1946, no. 55; afschrift Gemeentearchief Den Haag, D.S.K. 07.354.